

УДК 343.3

О.О. Кашкаров

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Кримський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ**СИСТЕМА СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА ЧИННИМ
КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

У статті висвітлено проблему визначення системи злочинів, передбачених чинним КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність службових осіб. Здійснено групування цих злочинів за певними критеріями, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України в частині кримінальної відповідальності службових осіб.

Ключові слова: службові злочини, система, суб'єкт злочину, об'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, Кримінальний кодекс України.

I. Вступ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі КК України) містить окремий розділ (розділ XVII “Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг”), який встановлює кримінальну відповідальність за вчинення службовими особами злочинів. Злочини, які зазначені в цьому розділі чинного КК України, об’єднані законодавцем на підставі родового об’єкту злочинів, якими виступають суспільні відносини у сфері службової та професійної діяльності. Однак вітчизняний законодавець обрав далеко не найкращий варіант розв’язання цієї фундаментальної кримінально-правової проблеми, і тому перед науковою громадськістю постає складне й неоднозначне завдання виваженого застосування заходів кримінально-правової репресії щодо службових правопорушень різних управлінців [1, с. 849–852]. Продовжуючи вище наведене зазначимо, що в чинному КК існує ряд норм, які знаходяться за межами розділу XVII КК України, але встановлюють кримінальну відповідальність службових осіб.

Питанням кримінологічної та кримінально-правової характеристики присвячували свої праці П.П. Андрушко, Л.П. Бріч, В.В. Гащина, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, М.І. Мельник, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Ю.О. Науменко, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, однак ґрунтовного дослідження норм КК України, що встановлюють відповідальність службових осіб за вчинення службових і професійних злочинів у теорії кримінального права немає, ми спробуємо дослідити систему злочинів, що вчиняються службовими особами, які передбачені не тільки розділом XVII КК України, а й іншими нормами, які не знайшли свого відображення у зазначеному розділі КК України.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення системи злочинів, передбачених чинним КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність службових осіб, здійснення групування цих злочинів за певними критеріями, розробка й надання науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного КК України в частині кримінальної відповідальності службових осіб.

III. Результати

Службова особа, відповідно до положень КК України та національної доктрини кримінального права, – це спеціальний суб'єкт злочину. За наявності всіх інших ознак суб'єкта злочину (фізична особа, осудність та вік) спеціальний суб'єкт злочину має певні додаткові ознаки, до яких можуть відноситись: родинний стан (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини – ст. 117 КК України), громадянство іншої держави (шпигунство – ст. 114 КК України), відношення до військової служби (злочини, передбачені розділом XIX “Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)”), виконання професійних обов'язків (отримання працівником державної установи, організації чи підприємства незаконної вигоди – ст. 354 КК України) та виконання службових обов'язків чи функцій.

Законодавче визначення службової особи надається в ч. 3 ст. 18 КК України, в якій зазначено, що службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наді-

ляється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Крім того, у ч. 4 ст. 18 КК України зазначено, що службовою особою визнаються посадові особи іноземних держав, організацій, установ чи підприємств.

У теорії кримінального права злочини службових осіб прийнято ототожнювати із корупційними злочинами. Проблемам визначення сутності й системи корупційних злочинів присвячували свої праці: П.П. Андрушко, Д.Г. Заброта, Г.М. Зеленов, Ю.М. Канібер, В.М. Куц, М.І. Мельник, Н.Є. Філіпенко та інші вчені. Проте законодавчого визначення терміну “корупційні злочини” немає, тому ми будемо використовувати термін “злочини службових осіб” або “злочин, суб'єктом якого є службова особа”. Крім того слід наголосити, що не кожний службовий злочин є корупційним, поняття є порідненими, але не тотожними.

Так, наприклад, М.І. Мельник зазначає, що система корупційних злочинів поділяється на три групи:

1) безумовно корупційні злочини, до яких відносяться склад злочинів, передбачені ст. 191, 364, 368, 372, 375 та 423 КК України;

2) умовно корупційні злочини, до них відносяться склади злочинів, передбачені ст. 157–162, 206, 210, 211, 343, 365, 366, 370, 371, 373, 376, 382, 426 КК України. Характерною особливістю цих злочинів є те, що їх вчинення не завжди супроводжується ознакою корупційності, що, як правило, пов'язано із законодавчим описом ознак суб'єкта злочину та суб'єктивної сторони (для наявності складу злочину закон не вимагає наявності корисливої мотивації чи іншої особистої заінтересованості);

3) злочини, які можуть бути віднесені до корупційних з огляду на безпосередній (інколи нерозривний) зв'язок з останніми, до яких відносяться склади злочинів, передбачені ст. 198, 209, 255, 256, 369, 396 КК України [2, с.134]. П.П. Андрушко надає визначення корупційного злочину – це умисне діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого чинним КК України, який має ознаки корупції – ознаки складу корупційного правопорушення [3, с. 17]. Враховуючи вище викладене, ми можемо зазначити, що не всі службові злочини, які передбачені чинним КК України, можна віднести до так званих “корупційних” злочинів, оскільки, наприклад, злочин, передбачений ст. 132 КК України, в якому встановлена кримінальна відповідальність за розголошення службовою особою лікувального закладу відомостей про проведення медичного огляду осо-

би на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на синдромом набутого імунодефіциту (СНІД) та його результатів, що стали цій особі відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків, важко визнати корупційним, оскільки діяльність службової особи не спрямована на отримання вигоди службовою особою, також деякі із службових злочинів, які передбачені чинним КК України, не є умисними злочинами.

Вчинення злочинів службовими особами із використанням службового становища, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК України, які не знаходяться в розділі XVII КК України визнається теорією кримінального права та прокурорсько-судовою практикою так званими кваліфікованими та особливо кваліфікованими складами злочинів, тобто їх наявність у чинному КК України вказує на підвищену соціальну, економічну й політичну небезпеку вчинення службовими особами певних суспільно небезпечних дій, що, в свою чергу, змушує законодавця встановлювати підвищену кримінальну відповідальність. Крім того, відносно злочинів, склади яких закріплені у розділі XVII КК України (за виключенням ст. 368–370 КК України), вони є спеціальними.

У чинному законі про кримінальну відповідальність у диспозиціях різних статей законодавець використовує словосполучення “службова особа” понад 70 разів, а словосполучення “із використанням службового становища” понад 15 разів, наведене свідчить про необхідність наукової систематизації використаних законодавцем у чинному КК термінів “службова особа” та “із використанням службового становища”.

Систематизація певних процесів, явищ та фактів відбувається на підставі окремих ознак та властивостей, кримінальне право не є виключенням [4, с. 114–116], способи систематизації та класифікації злочинів можуть бути різними, але традиційно, згідно з доктриною кримінального права, систематизація злочинів здійснюється на підставі об'єкту злочину або на підставі ст. 12 КК України за ступеням тяжкості злочину. Пропонуємо розглянути більш детально класифікацію службових злочинів на підставі об'єкту злочину.

На підставі об'єкту злочину (не враховуючи злочини, передбачені розділом XVII КК України) можна консолідувати службові злочини в такі групи:

1) злочини, що вчинюються службовими особами у сфері медичного забезпечення (ст. 132, 137, 145 КК України);

2) службові злочини проти волі, честі, гідності та статевої недоторканості (ч. 2 ст. 149 КК України, ч. 1 ст. 154 КК України);

3) службові злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод громадянини (ч. 3, 4 ст. 157 КК України, ст. 158 КК України; ч. 2 ст. 158² КК України, ч. 2 ст. 159 КК України, ч. 2 та 3 ст. 160 КК України, ч. 2 ст. 161 КК України; ч. 2 ст. 162, 163, 168, 169, 171 КК України, ст. 172 та 173 КК України, ч. 3 ст. 176 та 177 КК України, ст. 183 КК України).

4) службові злочини проти власності (ч. 2 ст. 189 КК України, ч. 2–5 ст. 191 КК України);

5) службові злочини у сфері господарської діяльності (ч. 2 ст. 201 КК України, ч. 3 ст. 206 КК України, ч. 2 ст. 209¹ КК України, ст. 210, 211, 212, 212¹, 219, 222¹, 223² КК України, ч. 3 ст. 229 КК України, ст. 232, 232², 233 КК України);

6) службові злочини проти довілля (ст. 238 КК України, ч. 2 ст. 248 КК України, ст. 253 КК України);

7) службові злочини проти громадської безпеки (ч. 2 ст. 256, 258¹, 258⁴, 262 КК України, ч. 4 ст. 267¹ КК України);

8) службові злочини проти безпеки виробництва (ст. 271–276 КК України);

9) службові злочини проти громадського порядку та моральності (ч. 5 ст. 298 КК України, ч. 3 ст. 298¹ КК України, ч. 2 ст. 303 КК України);

10) службові злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення (ч. 2 ст. 308, 312, 313, 320 КК України);

11) службові злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (ст. 328, 330 КК України, ч. 2 ст. 332 КК України);

12) службові злочини проти авторитету органів державної влади, місцевого самоуправління та об'єднання громадян (ст. 340 КК України, ч. 2 ст. 343, 344, 351 КК України, ст. 357 КК України);

13) службові злочини проти правосуддя (ч. 2 ст. 376, 382, 397 КК України, ст. 376¹, 380, 381 КК України).

Також службові злочини за чинним КК України можна класифікувати за іншими ознаками:

– за суб'єктом злочинів:

1) злочини, що можуть бути вчинені виключно службовими особами органів публічної влади (адміністрації), до них відносяться державні службовці, службові особи органу місцевого самоврядування, працівники правоохоронних органів, прокуратури та суду;

2) злочини, що можуть бути вчинені виключно службовими особами приватного права та службовими особами, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;

3) будь-якою службовою особою.

З цього приводу деякі науковці зазначають, що визнаючи ту чи іншу особу службовою, не слід брати до уваги такий критерій, як повноваження вчиняти по службі юридично значущі дії, що породжують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Стверджується, що саме з метою недопущення поширювального тлумачення ознак кримінально-правового поняття службової особи законодавець у КК України 2001 р., поперше, розширив коло документів, які надають права або звільняють від обов'язків, і, по-друге, передбачив у ст. 354 КК відповідальність за отримання шляхом вимагання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи, організації, який не є службовою особою [5]. Окремо слід зазначити, що злочин, передбачений ст. 354 КК України, (розміщений у розділі XV КК України) слід віднести до розділу XVII КК України, оскільки за своєю юридичною природою цей злочин є таким, що вчинюється із застосуванням положення, яке займає особа на державному підприємстві, установі чи організації;

– за суб'єктивною стороною:

1) з умисною формою вини; необережною формою вини; з мішаною формою вини;

2) зі спеціальною метою (пов'язані з отриманням вигоди) та без неї;

– за юридичною технікою викладення:

1) із прямою вказівкою на наявність спеціального суб'єкту злочину – службової особи (переважна більшість службових злочинів);

2) без прямої вказівки на наявність спеціального суб'єкту злочину – службової особи (ч. 1 та ч. 2 ст. 183 КК України, ст. 233 КК України);

3) відповідальність службової особи передбачена основним складом злочину, кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом злочину.

IV. Висновки

Отже, можемо зазначити, що наявні кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, які встановлюють кримінальну відповідальність службових осіб не повною мірою, на наш погляд, відображають гостру потребу суспільства щодо посилення кримінально-правового впливу на протиправну поведінку службових осіб, тому, враховуючи вище викладене, пропонуємо додати до ч. 1 ст. 67 КК України (обставини, які обтяжують покарання) пункт 14 та викласти ст. 67 КК України в такий редакції:

“Стаття 67. Обставини, які обтяжують покарання:

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

1) ...;

14) вчинення злочину службовою особою із використанням службового становища”.

Список використаної літератури

1. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / О.О. Дудоров. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
2. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції, та наслідки, заходи протидії): монографія / М.І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004, – 400 с.
3. Андрушко П.П. Поняття корупційного злочину, ознаки його складу / П.П. Андрушко // Теоретичні та прикладні проблеми Кримінального права України: матеріали наук.-практ. конференції (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.); / РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дидоренка. – Луганськ, 2011. – С. 16–21.
4. Кашкаров О.О. Системний метод у кримінальному праві / О.О. Кашкаров // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали V міжнародної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2013 р.). – О.: ОДУВС, 2013, – 426 с.
5. Науменко Ю.О. Поняття службових та посадових злочинів / Ю.О. Науменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_pravo/2011_2/Naumenko.htm.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2013.

Кашкаров А.А. Система служебных преступлений по действующему Уголовному кодексу Украины

В статье представлена проблема определения системы преступлений, предусмотренных действующим УК Украины, устанавливающих уголовную ответственность должностных лиц. Осуществлена группировка этих преступлений по определенным критериям, разработаны научно обоснованные предложения по совершенствованию действующего УК Украины в части уголовной ответственности должностных лиц.

Ключевые слова: служебные преступления, система, субъект преступления, объект преступления, субъективная сторона преступления, Уголовный кодекс Украины.

Kashkarov A. System of misdemeanors under the present Criminal Code of Ukraine

The present Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine) contains the separate part (Part XVII "Misdemeanors in official and professional activity, connected with public services"), which establishes criminal responsibility for offences committed by the officials. Offences dealt within the mentioned part of the CC of Ukraine, are included in this part on the basis of gender object of the offences, connected with public relations in the office and professional area. However, the local lawmaker has not chosen the best option to settle this fundamental criminal-legal problem, and that is why the scientific society has met complicated and ambiguous theme of adequate application of the criminal-legal repression measures to the misdemeanors of different officials.

Present CC of Ukraine comprises a number of norms which exceed the framework of the CC of Ukraine, but establishes criminal responsibility of the officials.

The target of the article is to define system of offences under the CC of Ukraine which establishes criminal responsibility of the officials, to classify these offences under definite criteria, develop and propose scientifically grounded suggestions to enhance the present CC of Ukraine concerning the part of the criminal responsibility of the officials.

The article highlights operating concepts related to the definition of the system of misdemeanors under the present Criminal Code of Ukraine.

Classification of the misdemeanors has been introduced under the following features:

- 1) *Object of the offences (not considering offences included in the part XVII CC of Ukraine);*
- 2) *subject of the offence;*
- 3) *subject part of the offences;*
- 4) *legal technique of exposition.*

The author concludes that present qualified and specially qualified corpus delicti, establishing criminal responsibility of the officials do esnotre flectinfull extenturgent need of the society to increase criminal-legal in fluenceon illegal behavior of the officials. That is why it is proposed to add to the part 1, article 67 Criminal Code of Ukraine (circum stances that aggravate the punishment) point14 "commitment of the offence by the authorized person, exploiting the official position."

Key words: *criminal, Criminal Code of Ukraine, Misdemeanor sin official and professional activity, public services, public relations, criminal responsibility.*